

TUSOR PÉTER

ESTERHÁZY MIKLÓS NÁDOR „CONSIDERATIONES”-EI AZ 1638. ÉVI NEMZETI ZSINATHOZ (*Forrásközlés a vatikáni könyvtárból*)

A kora újkor Magyarországon, miként szerte Európában és a katolikus koronák gyarmatain, a zsinatok virágkora. A magyar egyháztörténelemben sohasem tartottak annyi nemzeti, tartományi és egyházmegyei zsinatot, mint a 16–17. században¹ Kiváltképpen, ha a protestáns felekezetek gyűléseit is ide számítjuk.²

Ha tényleges számukat nézzük, a mintegy kéttucatnyi alkalom már jóval kevesebbnek tűnik, kiváltképpen a programadó Trienti Zsinatnak (1545–1563) a rendszeres helyi zsinódusok tartására vonatkozó előírásai fényében. Még akkor is kevésnek, ha a történeti hűségnek és az akkor már félévezredes magyar–horvát *condominium*nak (melyet Magyar–Horvát Királyságnak nevezni több, mint hiba) köszönhetően a zágrábi egyházmegye zsinatait is számításba vesszük. Azt ugyanakkor mégsem lehet állítani, hogy Magyarország a zsinatok szerepét tekintve a katolikus konfesszionalizáció peremvidékének számított volna. A helyi zsinatok összehívására — bár jelentőségük, hatásuk számottevő volt — sehol sem került sor az előírt rendszerességgel.³

A Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) haláláig a kora újkori Magyarországon tartott katolikus zsinatok tézisszerű értékelését a következőképpen fogalmaztuk meg áttekintő tanulmányunkban: „A kora újkori magyarországi

-
- 1 A magyar szinodológia máig meg nem haladott alapmunkái a barokk-kori tudományosságnak köszönhetőek: *Carolus Péterffy*: *Sacra concilia ecclesiae Romano-catholicae in regno Hungariae celebrata I–II*. Poonii, 1742. (A továbbiakban: *Péterffy*, im.); *Ignatius Batthyany*: *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium I–III*. Albae Carolinae–Claudiopoli 1785–1827.; *Michael Szvorényi*: *Synopsis critico-historica decretorum synodaliū pro Ecclesia Hungaro-catholica aditorum. Vesprimii*, 1807. További irodalom: *Nagy Konstantin*: *A magyar kath. egyház nemzeti zsinatai*. Gyöngyös, 1943.; *Mészáros Károly*: *Tartományi zsinat Esztergomban 1858*. Pest, 1859. 15–65 p.; és legújabban Balogh Margit–Varga Szabolcs–Véteszi Lázár (szerk.): *Katolikus zsinatok és nagygyűlések Magyarországon a 16–20. században*. (Seria *Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis* 10), Bp.–Pécs, 2014.
 - 2 Protestáns zsinatokra lásd *Bucsay Mihály* szintézisét: *Bucsay Mihály*: *A protestantizmus története Magyarországon 1521–1945*. Bp., 1985, 35–100 p. és *Zoványi Jenő*: *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. (Humanizmus és Reformáció 6). Bp., 1977. helyenként.
 - 3 Még a trienti katolicizmus itáliai törzsterületén sem. *Francesco C. Cesareo*: *The Episcopacy in Sixteenth-Century Italy*. *Early Modern Catholicism: Essays in Honour of John W. O’Malley*, S.J. (ed. by Kathleen M. Comerford–Hilmar M. Pabel), Toronto, 2001. 67–83, 76–77. p.

zsinatok Oláh Miklóstól (1553–1568) Pázmány Péterig bezárólag a *Tridentinum* reformdekrétumainak meghonosítását látták feladatuknak. A hittani, dogmatikai kérdések nem kerültek elő az üléseken, melyeket külön tárgyalás, értékelés, kommentálás nélkül fogadtak el. A zsinatok, bár kulcsfontosságúak a trienti típusú katolicizmus magyarországi bevezetésében, említésre méltó önálló karakterrel, jelleggel nem bírtak. Még a szakirodalom által korábban behatóbban nem elemezett, és tévesen tartományi zsinatnak nevezett 1611. évi nemzeti zsinat sem, mely ugyanakkor fordulópont a hazai katolicizmus történetében, és a trienti típusú konfesszionalizáció⁴ általános jellegű programhirdetésének tekinthető Magyarországon.”⁵

Ez a kép azonban nem teljes, a megállapított tézis a gondos adatolás ellenére sem helytálló az egész kora újkorra nézve! Amennyiben ugyanis nem állunk meg Pázmánynál, hanem a vizsgálatainkba bevonjuk a halálát követő évben, 1638-ban tartott nemzeti zsinatot, nemcsak a magyarországi, hanem az egyetemes szinodológia is fontos új elemmel, sajátossággal gazdagítható. Jelen közleményben e különlegesség Vatikánban őrzött kulcsdokumentumát tesszük közzé.

*

Lósy Imre primás (1637–1642) 1638. évi szinódusát (június 14–16.) az 1611-eshez hasonlóan nemzeti zsinatnak tekinthetjük. A korábbiakhoz képest már eleve különlegessé teszi előttünk, hogy itt végre hangsúlyosabban jelennek meg hitbéli kérdések is.⁶ Igaz, kevésbé a doktrinális, mint inkább a gyakorlati problémákkal összefüggésben. Az I. *caputban* (*Circa fidem*) például elrendelték,

4 A kora újkori felekezetszerveződésre legújabbán, további irodalommal: *Wolfgang Reinhard*: Felekezet és felekezetszerveződés Európában. A tudományos diskurzus fejleményei (Collectanea Studiorum et Textuum III/1). Szerk. Tusor Péter, ford. Forgó András, Bp., 2017.

5 *Tusor Péter*: Zsinatok a kora újkori Magyarországon (Oláh Miklóstól Pázmány Péterig). Új Magyar Sion, s. a.

6 Iratanyaga kiadva: *Péterffy*, im., II, 346–375. A határozatok (és a zsinat leírásának) díszes feliratú, bőrbe kötött példánya: Archivio Segreto Vaticano (ASV), Congregazioni Romane, Concilio, Concilia, n. 89. E fondra: *W. Henkel*: Inventar des „Fondo Concilii“ im Archiv der Konziskongregation. *Annuario Historiae Conciliorum*, 15. (1983) 2. 430–451. p. Ezen kívül csupán az 1858-as esztergomi (ugyanezen szám alatt) és az 1863-as kalocsai tartományi zsinat jegyzőkönyve (n. 27) található meg a Zsinati Kongregáció levéltárában. A jelek szerint a kánoni kötelezettség ellenére Magyarországról — még ha egyes jegyzőkönyveket esetleg nem megfelelően archiváltak is Rómában — nem igyekeztek a zsinati határozatok felküldésével a Kúriába.

hogy tegyenek végre eleget a — több évszázados — kívánalomnak, és minden székeskáptalanban állítsanak fel egy teológusi kanonoki stallumot. Kimondták továbbá, hogy hitvitába csak hozzáértő klerikus merészeljen bocsátkozni. Akinek nincs megfelelő képzettsége, tapasztalata, az elégedjék meg a hittételek ismertetésével.⁷ A IV. *caput* a búcsúk értelmezésével foglalkozik. Előkerülnek elvontabb kérdések az istentiszteletek (*Divina Officia*) s az ereklye- képtisztelet, szentkultusz kapcsán is (II. és III. *caput*). Az V. (egyházmegyei zsinatok évenkénti tartása), a VI. (vizitációk), VIII. (szemináriumok), IX. (rezidencia) és a XI. (korábbi zsinatok határozatainak betartása) fejezet a szokásos reformtematikák aktualitásait tárgyalják. A VII. és a X. fejezet viszont ezeknél különlegesebbnek mondható. A plébánosi vizsgák megkövetelése és alapos szabályozása (VII.) valamint a püspöki bírászkodás beható körülírása (X.) a korábbi cikkelyeknél is jobban tanúsítják katolikus konfesszionalizáció magyarországi konszolidációját.

Az 1638. évi nemzeti zsinat legfontosabb különlegessége mindazonáltal abban ragadható meg, hogy tárgyalásaira nem csupán az összehívó primás-metropolita előterjesztései nyomán került sor (melyeket szövegszerűen egyébként nem ismerünk), hanem a tárgyalás menetét és a határozatokat nagyban befolyásolták Esterházy Miklósnak, az ország nádorának (*Prorex*) (1625–1645) javaslati is. A szerzőjük által *considerationes*nek nevezett pontok tartalmát a vatikáni könyvtár másolati példányai alapján ismerhetjük meg.⁸ Péterffy Károly ugyanis — vélhetően erősen kritikus jellegük miatt — csupán címszavakban emlékezik meg a dokumentumról forrásmunkájában.⁹

A világi főúr eredetileg személyesen akart megjelenni a zsinaton, erről végül egyéb elfoglaltságaira hivatkozva letett, ám álláspontjának kifejtését kifejezetten kötelességéhez/hivatalához (*officium*) tartozónak tartotta. Az általa a nemzeti szinódushoz küldött *Considerationes* a korabeli magyarországi katolicizmus aktuális problémáit tárgyalják, azokat amelyek — részben középkori örökségként — valóban hátráltatták a kora újkori katolikus konfesszionalizáció kibontakozását. Érdemes tehát velük közelebről, pontonként megismerkedni. Magyarország nádora szerint tehát:

7 „*Controversias fidei pro concione ii tractent, qui in iis versatissimi sunt aliis; qui minus periti sunt in iis, satis est, si articulos fidei simpliciter tradant, ne se in huiusmodi controversiarum tractionem frigide et sine fructu immergant*”. Péterffy, im.: II. 358. p.

8 Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Barb. Lat., vol. 6894, fol. 15r–17v; vol. 7009, fol. 21r–24v. Esterházy személyesen adta át a *Considerationes*t Malatata Baglioni bécsi apostoli nunciussnak (1634–1639), kérve, hogy juttassa el a pápai udvarba. Uo., vol. 6986, fol. 109rv.

9 Péterffy, im. II. 346–347. p.

1) A legnagyobb veszélyt az egyházi vezetők körében eluralkodó vetélkedés („*perniciosae intrinsecae animorum simultates*”) jelenti, mely méreg gyanánt járja át őket, s melyből hatalmas kár és a hívek megbotránkozás következik. Ennek levetkőzése, az egyetértés és a tiszta lélek elengedhetetlen a rájuk bízottak üdvösségre vezetéséhez a Szentlélek segítségével.

2) Ismeretes, hogy az ugyan jól ellátott püspökök kisebb javadalmakat is birtokolnak, s elfoglalják azokat sok érdemes és rászoruló elől. Így számos helyen hiány támadt az Isten igéjét hirdetőkhöz. Ezért hasznos lenne, ha az egyes javadalmakat más-más egyháziaknak adományoznák, különösen ha önmagukban elégségesek egy személy megélhetésére.

3) Az egyházi középréteg több tagja is, mint ismeretes, számos beneficiumot halmoz fel magának és még többet igyekszik összegyűjteni. Ezáltal azonban nemcsak a papok és igehirdetők száma csökken és sokuk megélhetési feltételei romlanak (miközben a tanulók és növendékek száma Isten kegyelméből folyamatosan növekszik). A javadalomhalmozás az országgyűléseken is a katolikus szavazatok csökkenését eredményezi, hiszen három–négy helynek csak egy képviselője van. Erre a problémára is megfelelő orvoslást kell találni.

4) Némely szerzetesrendek az elmúlt időkben kihaltak az országban, vagy elhagyták azt és más rendek szabályzatát kezdték követni. Ezek birtokait és funkcióit világi papok vették át és a kánoni előírásoknak megfelelően élvezik. Most ezek a szerzetesek a visszatérésen fáradoznak, s szintúgy a kánoni törvények alapján követelik tulajdonukat. Mindez nagy zavarokat okoz, és gondoskodást igényel.

5) Ugyancsak megfontolásra érdemes, hogy a szerzetesrendek javait bíró világi papok halála után más szerzetesek szerzik meg a javadalmat az eredeti tulajdonos rend kárára, ami miatt már több botrány támadt.

6) Számos szerzetes — köztük külföldiek — akinek hivatása, esküvel erősített fogadalma ezt kifejezetten tiltja, püspökségekre és más egyházi javadalmakra áhítozik. Sőt többen már birtokolnak is ilyeneket, még hozzá pápai jóváhagyás nélkül. E dologra figyelmet kell fordítani, hiszen nyilvánvalóan ártalmas az országra és az egyházi rendre a diétai szavazatok csökkenése és az idegenek térnyerése miatt.

7) Káros, hogy többen azok közül a püspökök sem rezideálnak, akiknek módjukban állna, hanem gondjaikat levetkőzve és kényelmüket keresve máshol időznek. Nem ismerik juhaikat és így a juhaik sem ismerik pásztorukat. Zsinati rendelkezésbe foglaltan erőteljesen érvényt kell szerezni a *Tridentinum* idevágó rendelkezéseinek, az előírt kánoni büntetés alkalmazásával.

8) Számos javadalmos javadalmát névleg megtartja, titokban azonban évdíj fejében másra ruházza át, a lelkek veszélyeztetésével.

9) Az egyházlátogatások teljesen mellőzöttek, amely a papság botrányos életmódjához, az egyházi tulajdon eltékozlásához vezet, és a protestáns prédikátoroknak kedvez. Tíz templomból kilenc világi célokat szolgál, az újonnan szentelt oltárok hol összetörve, hol csupaszon állnak. Képek alig vannak, vagy tönkrementek. Kelyhek, felszerelések sincsenek. A templomokról csak külalakjuk árulkodik, sem prédikációt, sem szentmisét nem tartanak bennük. A nép barmok módjára él, a templomok a latrok menedékei, sokszor a plébániákkal együtt gabonaraktárul szolgálnak.

10) Sopronban több egyházi javadalom található. És noha minden javadalom feladatokkal is jár, ezek birtokosai csak a hasznot nézik, elhanyagolják kötelességeiket. A protestánsok ugyanakkor nagy figyelmet fordítanak a hit dolgaira. Ezért egy-egy tudós magyar és német javadalmat kellene oda helyezni, akik tisztességüket szavukkal és tetteikkel példásan viselnék.

11) Egyszer és mindenkorra el kell határozni, hogy a püspökök és javadalmosok ne váltogassák székhelyüket. A rangidős főpapok ugyanis haszonlesően, botrányok közepette, egyházi kötelemeik elhanyagolásával és tekintélyük kárára folyton-folyvást jövedelmezőbb egyházmegyékre ácsingóznak. Az egész világon hallatlan dolog, hogy üresedés esetén a címzetes püspökök példájára állandóan változtatják püspökségüket és újakra törnek, sok léleknek kárt okozva ezzel. A gyakori váltások következtében a hívek nem ismerik pásztoraikat, s inkább fordul fokozott figyelem a jövedelmekre, semmint a lelkekre. Továbbá a püspöki székhelyek is elhanyagolódnak. A pápa és az uralkodó egyetértésével fűket kell vetni az ilyen aspirációknak, így a püspöki jövedelmekre és rezidenciákra jobban gondot lehet majd viselni, s a juhok is ismerni fogják pásztoraikat.

12) Szükséges, hogy a püspökségek és a többi beneficium adományozása a metropolita tudtával és az általa adott információ alapján történjék. Ez nem sérti az uralkodó főkegyúri jogát, hiszen az adományozás továbbra is az ő döntése alapján történik. Így nem lesz szükség külső erők kegyeit keresni, akik a magyar ügyeket nem ismerik, és a magyarok iránt nem viseltetnek jó érzéssel.

13) A váci püspökség, jóllehet török területen fekszik, bizonyos javakkal rendelkezik. Mivel az ottani jobbágyok barmok módjára tartatnak, szükséges és súlyos bűn terhe alatt megvalósítandó, hogy a püspök legalább két plébánosról gondoskodjék, akik az igehirdetést és az isteni szolgálatot ellátják.

14) Az erdélyi püspökséget ugyan az uralkodó alkalmas személynek adományozta, a pápa azonban nem adja megerősítését. Ha azért nem, mert Erdélyt Magyarországtól elszakítottak tartják a római Kúriánál, akkor a hódoltsági egy-

házmegyékben sem adható pápai megerősítés. Ám mivel ott diszpenzációval megadják, úgy Erdélyben sem lehet ennek akadálya. Ez ügyben az egyházfőt egyöntetűen kérlelni kell.

*

Nincsen itt terünk arra, hogy a nádor állításait beható kritikai vizsgálat alá vegyük.¹⁰ Hitelességüket bizonyítja, hogy a nemzeti zsinat helyt adott a nádori fellépésnek, „befogadta” a *Considerationest*. Nem nyilvánította illetéktelennek, sőt a „megfontolásokat” tulajdonképpen mégiscsak előterjesztésnek (*propositio*) vette, hiszen többségükre tételesen reflektált. A kánonok IX. *Caput* (*De residentia ac beneficiorum adeptione*) szinte teljes egészében Esterházy Miklós „előterjesztésein” alapulnak. Mivel e kánonok nyomtatásban és a *facsimilében* a világhálón is hozzáférhetőek,¹¹ itt nem részletezzük őket. Kiegészítőleg annyit jegyzünk meg, hogy az erdélyi püspökség ügyéről nem találunk a kiadott aktákban zsinati döntést. Az uralkodói kinevezési jog elfogadása és egyházmegye kánoni betöltése érdekében a Magyar Királyság püspökei és prelátusai („*Episcopi et Prelati Regni Hungariae*”) külön iratot intéztek „*ex synodali congregatione*” a pápához, kiegészítve a bullák kiállítására díjmentességének kérésével. A felterjesztést — lelőhelye alapján — a Hitterjesztési Kongregáció plénuma tárgyalta, határozat és eredmény nélkül.¹²

A nádori előterjesztésen alapuló kánonok értékeléseként azt állapíthatjuk meg, hogy esetek többségében a zsinati atyák megelégednek azzal, hogy kéri az uralkodót a probléma orvoslására (például tanúsítson önmérsékletet a püspökök áthelyezése terén). Külön figyelemre méltó a *cumulatio beneficiorum* kezelése. A prelátusok kijelentették, hogy mind a *Tridentinum* (a javadalomhalmozást gyakorlatilag tiltó), mind pedig Magyarország (ezt gyakorlatilag megengedő) a kánonban gondosan elősorolt törvényeihez ragaszkodni kívánnak. E kettőség a konkrét kérdésen túlmutatóan jelzi a kora újkori magyar katolicizmus alapprob-

10 Lásd majd ezeket a kérdést teljesebb összefüggés rendszerében feldolgozó, készülő tanulmányunkban (*Esterházy Miklós nádor és az 1638. évi nemzeti zsinat*).

11 Péterffy, im. II. 370–372. p.; https://books.google.hu/books/about/Sacra_Concilia_Ecclesiae_Romano_Catholic.html.

12 Kiadva: CVH I/4, 76–78. p.

lémáját: egyházi és a hazai világi jog és hagyomány ellentétét, a pápa és a király mind nyilvánvalóbb antagonizmusát a magyar egyházszervezet felügyeletében.¹³

Megkerülhetetlen kérdés, hogy a személyes célok, illetve a vitathatatlan magándevóción túl vajon mi ösztönözte Esterházy Miklóst e szokatlannak tűnő fellépésre, illetve mi adhatta Magyarországon a keretét a *Considerationes* megírásának? A választ az ország különleges, végleges erőviszonyaiban még nem kialakult, főbb vonalaiban azonban stabilizálódni látszó multikonfesszionális struktúrájában, illetve alkotmányának, működésének különleges rendi jellegében találhatjuk meg.

A kora újkori konfesszionális interakciónak, a lutheránusok konzisztoriális, a kálvinisták presbiteriális jellegének, e két 1638-ban még messzemenően többségnek számító felekezet szinodális működésének ismeretében nem is tűnik annyira szokatlannak, hogy a hegemoniára törő trienti katolicizmus életének formálásában, jobbításában a világi katolikus elit hallatni kívánja a hangját. Nem elégszik meg a kegyúri, mecénási szerepkörrel (mint a későbbiekben, gyakorlatilag egészen a XIX. század végig, a Katolikus Néppárt megalakulásáig), hanem meglehetősen problémaérzékenységgel szól hozzá bizonyos kérdésekhez, javarészt mulasztásként vagy visszaélésnéként értékelt jelenségekhez. A párhuzam tulajdonképpen kézenfekvő. 1610-ben Thurzó György nádor hívja össze a zsolnai evangélikus zsinatot és elnököl rajta; a katolikus Esterházy, aki fiatal felnőttként, 18 éves kora körül katolizált, nem egyszerű főúrnaként, hanem nádorként vindikál — ha kellő óvatossággal és már-már kínosan gondos fogalmazással — szinte hasonló szerepet magának. A nádor interkonfesszionális motivációi mellett a kora újkori rendiség magyarországi sajátosságait érdemes még röviden szemügyre venni. A középkori alapokon 1608-ban konszolidált és szabályozott rendszerben a hatalom duális jellegű: a rendek és az uralkodó együttesen gyakorolják. A nemesség mellett, pontosabban rangsor szerint előtt a katolikus klérus az államalkotó tényező, őket a meglehetősen gyenge szabad királyi városok képvisellete követi. Az országgyűléseken a főpapok és főurak együtt tanácskoztak, szavaztak a felsőházi üléseken, a prépostok, apátok, valamint a káptalanok képviselői a nemesi várme-

13 A magyar királyi főkegyúri jog köré rendező vitákra és eredetükre további irodalommal: *Péter Tusor: The Papal Consistories and Hungary in the 15th–16th centuries. To the history of the Hungarian Royal Patronage and Supremacy.* (CVH II/4). Budapest–Rome 2012.; *I vescovi ungheresi e la Santa Sede Apostolica nel Seicento. Problemi e svolte decisive*, Annuario 1998–2002. Studi e documenti italo-ungheresi, Roma, 2005. 138–161. p.; *Episcopal Crisis in the Hungarian Episcopate (1639)*, Péter Tusor–Matteo Sanfilippo (ed.), Il papato e le chiese locali. Studi — The Papacy and the local Churches. Studies (Studi di storia delle istituzioni ecclesiastiche 4), Viterbo, 2014. 147–166, 159–166. p.

gyék követeivel az alsóházban; a megyegyűléseken hol püspök, hol arisztokrata főispáni elnöklettel tárgyaltak közösen egyháziak és világiak. A közös munka színtereit az országos bírósági fórumok (*tabula septemviralis, tabula regia*), és a megyei jogszolgáltatás oktávái szaporították.¹⁴

Ez a gyakori és szoros kapcsolat abban a kora újkori európai miliőben, ahol *religio* és *politicum* kéz a kézben jártak, még inkább érthetővé teszi Magyarország nádorának fellépését, sőt a kölcsönösség igénylésének jegyével ruházza fel. Ama felfogás meglétére enged sejtetni, miszerint ahogyan az ország ügyeiben együtt tanácskoznak és hoznak törvényeket egyháziak és világiak, ez nem lehet másként az egyház ügyeiben sem. Mely egyházat Esterházy egyenesen apostolinak nevez (*Ecclesia nostra Apostolica*). Ezt az egyházat a hagyomány és közjogi felfogás szerint szakrális személy, az első magyar király, Szent István mintegy apostolként alapította. Mely alapítás mellől épp ezekben az években kezd átmenetileg elmaradozni a korábban még obligát kifejezés, miszerint a Szent Király „a pápa jóváhagyásával” („*ex nutu summi pontificis*”) járt volna el.¹⁵

Míndezek ismeretében válik érthetővé, miért kívánt az ország nádora személyesen megjelenni a zsinaton, és miért is tartotta végső soron hivatalához tartozónak a *Considerationes* papírra vetését. Fellépése igazi *novum*. A világi elem a XV. század egyetemi zsinatain még meghatározónak mondható, élükön Zsigmond római és magyar király összehívó, szervező szerepével. Trientben még ott vannak az uralkodók képviselői, I. Ferdinánd előterjesztésekkel is él a Zsinaton. Az alsóbb szinteken azonban a protestánsokkal ellentétben katolikus viszonylatban a zsinat kizárólag a klérus ügye lesz, e folyamatban az 1638. évi magyar nemzeti zsinat üdítő kivétel. És egyszeri kivétel. Az abszolutizmus és a katolikus hegemonia megszilárdulásával nemcsak a világi katolikus elit ilyen jellegű meg-

14 Vö. Benda Kálmán–Péter Katalin: Az országgyűlések a kora újkori Magyarországon. (Előadások a Történettudományi Intézetben 6), Bp., 1987.; Szijártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Keszthely, 2010., különösen 29–42. p.; legújabban Forgó András: Egyház, rendiség, politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein. Bp., 2017.; továbbá Ember Győző: Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig. (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1) Bp., 1946. helyenként.

15 E problémára és kontextusára: Bene Sándor: A Szilveszter-bulla nyomában (Pázmány Péter és a Szent István-hagyomány 17. századi fordulópontja). „Hol vagy István király?” A Szent István-hagyomány évszázadai, Bp., 2006. 89–124; Tóth Gergely: Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század). Bp., 2016, 19 skk.; Tusor Péter: Rationes, ob quas cancellarius Ungariae a residentia episcopali excusari merito debet. Művészet és mesterség. Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére I (szerk.: Horn Ildikó–Lauter Éva–Szirtes Zsófia *et al.*), Bp., 2016. 333–347. p.

nyilvánulásai, hanem maguk a zsinatok is háttérbe szorultak. A szekularizáció kiteljesedő folyamatában az egyháziak egyre csökkenő mértékben tudtak beleszólni kormányzati, politikai ügyekbe, a világiak pedig az egyház belső életébe: ezt a jelek szerint 1638-ban még meglévő és elfogadott lehetőséget az állam monopolizálta mindinkább magának, legszemléletesebb módon a jozefinizmus és posztjozefinizmus évtizedeiben.¹⁶

FORRÁS

Höflány, 1638. június 11.

Esterházy Miklós nádor a nagyszombati nemzeti zsinathoz
(BAV Barb. Lat., vol. 6894, fol. 15r–17v – cop.)¹⁷

Votum in quadam synodo metropolitanae ecclesiae Strigoniensis
undecima Iunii 1638.¹⁸

Congregatis in unum dominationibus vestris illustrissimis, reverendissimis, venerabilibus et admodum reverendis Spiritus Sancti gratia et directione ecclesiae proficuis impensius elaboraturis nos quoque haud deesse voluimus, verum ad officium quoque nostrum spectare iudicantes aliqua suggerere placuit ad praesentem materiam spectantia.¹⁹

[1] Et quidem primo designandum loco arbitrati sumus penitus pensitandas pernitiosas intrinsecas animorum simultates, quae instar veneni inquietant ac membra ecclesiae Dei praeposita inficiunt, unde maxima detrimenta proximorumque scandala necessario emergunt, animorumque perniciem apportant. Quapropter sepositis inimicis simultatibus animorumque recta affectione et simplici concordia accedente puris mentibus ad procuranda

16 Készült az MTA-PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoportban, az MTA TKI és a MKI támogatásával.

17 Gyakorlatilag egyező szövegű másik példánya: uo., vol. 7009, fol. 21r–24v.

18 E címadás későbbi kézzel. Az írás hasonló ahhoz, amellyel a Barberini-gyűjtemény indexkötetek készültek.

19 E bekezdés *Péterffy*, im. 347. p. kiadásából hiányzik, helyén a nádori kísérőlevél — kéziratban nem ismert — szövege került. Az alábbi pontok pedig csupán címszerűen szerepelnek a XVIII. századi kiadásban.

necessaria saluti omnium superveniente Spiritus Sancti gratia compendiosius salubriusque procedetur.

[2] Et quia notorium est plerosque ex dominis episcopis sat congruos ratione status afflictæ nostræ patriæ episcopatus tenentes eorundem proventibus non contentari, verum insuper minutiora beneficia possidere, nec aliis suo tempore emergere valentibus sufficienter doctis et exemplaribus resignare. Unde penuria in plerisque locis sanctum verbum Domini prædicantium emergit, oves in aliena traduntur, ac dirus lupus enormiter in ovile Christi agit cum irrevocabili damno. Proinde utile et necessarium foret, si beneficia singula separatim singulis conferrentur, signanter, si quæ forent sufficientia honestæ intertentionis unius beneficiati.

[3] Prout[i] etiam nonnulli beneficiati complura beneficia sibi reservant, et plura agglomerare student, ut pro comperto habetur cum damno vinicultura vineæ sanctæ matris ecclesiæ, per talem enim coacervationem beneficiorum non saltem (uti præmissum est) numerus sacerdotum et prædicatorum minuitur, ac multorum honesta intertentio abscinditur, siquidem per Dei gratiam sat grandem studiosorum et alumnorum numerum consequenter habitum dari [fol. 15v] conspicimus. Verum etiam in ipsa generali regnicolarum congregatione votorum minuetur numerus, unica enim et singularis persona tria quatuorve beneficia possidens unico voto trium loco excipitur, ut et negotio huic salutaris medela adhibeatur, e re Christianitatis existit.

[4] Videtur quoque et regno et statui ecclesiastico magnas confusiones et damnosas consequentias importare, quod cum nonnulli ordines superioribus temporibus et sæculis vel omnino defecerint, vel vero regno Hungariæ derelicto aliorum ordinum instituta sectati sint susceperintque. Interim vero loco absentium in bona et administrationem divinarum officiorum clerici sacerdotes successerunt, iuxtaque canonicas præscriptiones tenuerunt. Nunc vero postliminio intercedentibus non minus canonicis præscriptionibus reduces esse allaborant, ac quasi sua repetunt. In quo negotio, ut provide prospiciatur, necessarium existere iudicavimus.

[5] Nec minori consideratione opus est, quod cum sacerdotes clerici non regulares in eiusmodi deficientium aut e regno emigrantium ordinum institutorumque bona successerint, iisdem fatis cedentibus ordines alii bona et beneficia, antehac tempore videlicet defectus aut transmigrationis e regno alterius ordinis existentia, sibi conferri cum primi ordinis iniuria instant et sollicitant. Unde non solum confusiones emersuras verum et ordinis in alterum ordinem insurrectiones et sacandalosas persecutiones subsecuturas conspicimus.

[6] Sunt praeterea monasticam paupertatem professi, quin et extranei quoque, qui episcopatus ac ecclesiae dignitates, alias iuxta votum, vocationem et regulam, in quam iurarunt, inhabiles ad tanta munia importunius affectant, quin nec auctoritate pontificali consecuta obtinent, in quod intempestive animadversum fuerit, et regno et statui Ecclesiasticae noxium erit, hic [fol. 16^r] enim votorum, ibi nationis ab Hungarica dispare ratione habita clarum evadit.²⁰

[7] Magna sane animarum pernicie et interitu accedit, quod, cum aliqui dominorum episcoporum residentias suas habeant, in quibus commode cum conservatione infinitarum animarum residere possent, incumbentibus tamen curis, semotis sepositisque alibi ob commoditates sibi notas delitescunt, qui nec oves sibi commissas norunt, nec noscuntur ab eisdem. Quapropter omnino praescriptum Tridentini concilii sat fuse multumque superinde tractans cum poena ibidem specificata et praescripta renovandum iudicamus seriaque constitutione decernendum de residentibus episcoporum easdem habendo incolendis.

[8] Sunt insuper nonnulli beneficiati, qui ad oculum beneficia sua propria auctoritate in alios transferant, et id nominatenus, interim vero conveniunt cum altero, et annuos redditus sibi reservant percipiuntque, in quo magna animarum periclitatio subest.

[9] Visitationes quoque penitus intermittuntur, unde non solum pagani parochi licentia concessa in scandalosam transeunt vitam, ac auribus Christianis non audienda committuntur, verum etiam ecclesiarum redditus et proventus minuuntur, distrahuntur, rapiuntur, et haereticis praedicantibus victuique eorum applicantur cum maximo scandalo et interitu animarum populi. Quin imo vix ex decem ecclesiis una conspicitur, quae non sit prophanata, nova consecrata altaria vel perfracta aut nuda. Imagines aut nullae aut mancae et detruncatae. Calices et necessaria nulla, adeo ut praeter formam ecclesiae in multis locis nihil detur conspiciere, nulla concio, nullum Divinum officium, et sic delabitur plebs ad aliena, et homines instar iumentorum vivunt, ipsis latronibus aliquando [fol. 16^v] templa sunt locus refugii, vel parochiae, et ecclesiae domos annonarias convertuntur.

[10] Complura Soprony dari beneficia notum est, verum quam langueat ibidem cultus Dei non minus pro comperto habemus, et certum est, quod nullum detur beneficium absque aliquo onere. Beneficiati tamen nec onus sciunt, nec quicquam praestant, adeo ut praeter utile proveniens ipsis nihil incumbat. Haeretici vero grande praedominium in rebus quoque fidei sibi usurpant, cum interitu infinitarum animarum. Ut itaque cultus Dei et salutem proximi necessaria redintegrentur restituanturque, iudicemus haud incongruum fore, si vel duo,

20 Az utolsó tagmondát *sic!*

unus Hungarus, alter Germanus, exemplo doctrinaeque clari beneficiati ibidem instituerentur, qui verbo et exemplo praesentent, et gratia Dei, quod ipsorum officii esset, peragerent. Nam bonae conscientiae incongruum est amplius redditus percipere, interim vero omnia languere.

[11] Statuenda quoque esset semel pro semper dominorum episcoporum et reliquorum, qualiter observanda sit sessio, nam qui nunc ordine praecedens est, cedente et obviente commodiore, fertiliore episcopatu, etiam vix non ultimo loco contentus est utile respiciens cum scandalo et ecclesiae immunitate et auctoritatis diminutione. Res sane admiratione digna, quod contra omnem reliquorum orbis episcopatum ordinem et normam in statu commodo existentes domini episcopi datis vacantibus toties suos mutant episcopatus, ac in novos et novos succedere adlaborant, instar eorum, qui solum titulo tenent episcopatus, quod sane ex sequentibus multarum animarum iacturam conciliat. Nam sit saepe, quod ipse nec oves nec ovile ipsum nec oves sibi concredita noverint, ita continuae sunt mutationes, ex quo medio tempore omnia [fol. 17^r] languent, ac principio reddituum principalis cura habetur, demum animarum. Interim vero mutatio intervenit, et hinc residentiarum quoque loca collabascunt nemine curam earum habente, verum ad alia prospiciente. Foret itaque certa constitutio cum sanctissimi²¹ ac suae maiestatis²² consensu sancienda, per quam saluti plebis prospiceretur, et immoderatus mutationis seu aspirationis aliquorum affectus refrenaretur, et sic bona cum residentibus solidius curarentur, noscerentque oves pastorem, pastor quoque oves suas.

[12] Nec incongruum, quin pernecessarium censemus, ut collationes episcopatum et reliquorum beneficiorum cum praesentibus et accepta informatione metropolitani fiant, quod nulla in parte auctoritatis suae maiestatis derogare potest. Stat enim semper in gratia suae maiestatis cuicumque collationem clementer decernere dignata fuerit. Sic enim bonus ordo servabitur, et sufficientium subiectorum promotionibus prospicietur, et non erit opus extraneorum favores multis vel precibus vel donis procurare, quorum aliquando rerum Hungaricarum nec cognitio, nec libido existit.

[13] Episcopatus Vacziensis, licet sit sub Turcica potestate, habet tamen adhuc certos bonos redditus. Et quia coloni miseri circa agentes, instar brutorum victimare coguntur, necessarium, quin sub gravi peccato non secus faciendum censemus, ut episcopus ibidem ad minimum duos bonos parochos ex iisdem sumptibus intenteat, qui conciones et reliqua munia divina subeant.

21 Tudnillik „sanctissimi domini nostri”, vagyis VIII. Orbán pápa (1623–1644).

22 III. Ferdinánd császár és király (1637–1657).

[14] Demum non minores difficultates existunt circa episcopatum Transylvaniensem,²³ nam licet quidem sacratissima Caesarea regiaque maiestas, dominus noster clementissimus episcopatum Transylvaniensem sufficienti subiecto contulerit. Quia vero confirmatio sanctissimi non subsequitur, res malae sequelae est. Si enim propterea, quod Transylvania quasi pro avulsa a regno Hungariae habetur, breve sanctissimi [fol. 17v] non subsequitur, nec subsequi potest in aliis quoque episcopatibus per Turcam avulsis, et quia ibidem dispensanter confertur confirmatio, nec hic est quod impediat. Quapropter sanctissimus superinde de unanimi consensu requirendus erit supplicando et committendo suae sanctitati hocce necessarium opus.

Essent complures his attexendae considerationes, quo modo haereses irreperint consolidataeque sint, qualique cum contemptu prematur religio catholica, ac his similia. Verum ne fors existant, qui nec haec vocationis meae existere asserunt, aut passionibus inductum facere cogitent.²⁴ Eapropter solemniter et conscientiose protestor coram dominationibus vestris illustrissimis, reverendissimis, admodum reverendis, metropolitano Strigoniensi et tota venerabili synodo, quod haec non eo animo suggeram, quasi ego vellem in his disponere, aut animo inimico ductus intendam aliquos tactos declarare. Verum quod solum Deum prae oculis et fidei catholicae propagationem gerens, pro quibus vitam cum sanguine fundere paratus sum, in commune dulcis patriae commodum statusque ecclesiastici et eius iurisdictionis promotionem haec breviter perstrinxerim. Et haec habui ex caritate Christiana, zelo propagationis religionis catholicae, conservationis publicae tranquillitatis ac mutui veri Christiani amoris dominationibus vestris illustrissimis, reverendissimis et admodum reverendis suggerenda, cum necessitas leoque rugiens et nunc intima depascens sufficienter ovili Domini prospiciendum causet. In Hefflan 11 Iunii 1638.

23 BAV Barb. lat., vol. 7009, fol. 23r: 'Tramniensem'.

24 E bekezdés idáig Péterffynél hiányzik. Péterffy, im. 347. p. és a következő mondat eleje a kihagyás leplezésére ekként: „Conscientiose tamen protestor...”.